

GÜNDELİK DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL PARADOKSU*

Mehmet Akif DUMAN**

ÖZ

Tek bir ideal dil yoktur. Gündelik dil felsefesinin konusu olan ideal dil ile gündelik dilin bir parçası olan ideal dil her ne kadar aynı kavramsal temelden çıkmış olsalar da birbirlerinden farklıdır. Felsefe için sorulara kesin cevapların verildiği nihai bir istikameti işaret eden ideal dil, dilbilimsel manada tüm dünya insanlarının konuştuğu ortak dile karşılık gelir. Analitik felsefe kapsamında değerlendirilebilecek olan ideal dil felsefesi temelde günlük konuşma dilinin kesin olmayan, mantığın birçok gereksinimini karşılayamayan, karışık ve belirsiz yapısından dolayı felsefeye uygun olmayışını temel alır. Günlük konuşma dilini felsefenin ihtiyaç duyduğu kesinliğe kavuşturma çabası mantıksal sistemleri kullanarak dili analiz etmeye çalışan Aristoteles'e kadar gitse de ideal dil felsefesinin bugünkü manada esas kurucusu kavram yazılarında bu uyumsuzluğu çözmeye çalışan mantıkçı ve matematikçi Gottlob Frege'dir. Dilin ideal formda ele alınması sonrasında birçok büyük filozofun esas meselesi olarak varlığını sürdürmüştür. İdeal dil gündelik hayatın karşısındaki dil olarak ve gündelik hayatın bir parçası olarak ele alındığında net biçimde paradoksal bir yapı ortaya konduğu görülecektir. Bu makalede amaç hem ideal dil denince ortaya çıkan paradoksu netleştirmek hem de bu paradoksun ideal dilin gündelik dilin bir parçası olarak ele alınan örneklerindeki işlevsel çözümlerine bakmaktır.

Anahtar Sözcükler: İdeal dil, dilde belirsizlik, Weltsprache, Volapük, Esperanto, Pasigrafi, Grice, Russell.

IDEAL LANGUAGE PARADOX WITHIN THE SCOPE OF EVERYDAY LANGUAGE PHILOSOPHY

ABSTRACT

There is no single ideal language. Ideal language as the subject of everyday language philosophy and as a part of everyday language, are different from one another, even if they arise from the same conceptual basis. The ideal language, which points to a final direction for philosophy in which definite answers to questions are given, linguistically corresponds to the common language spoken by all the world citizens. The philosophy of ideal language, which can be evaluated within the scope of analytical philosophy, is based on the fact that daily spoken language is not suitable for philosophy due to its imprecise, complicated and ambiguous structure that cannot meet many requirements of logic.

When the ideal language is considered as the language opposite to daily life and as a part of daily life, it will be seen that a clearly paradoxical structure is revealed. The aim of this article is to clarify the paradox that arises when the ideal language is mentioned and to look at the functional analyses of this paradox in examples of ideal language considered as a part of everyday language.

Keywords: Ideal Language, ambiguity in language, Weltsprache, Volapük, Esperanto, Pasigrafi, Grice, Russell.

* Bu makale özet biçimde 16.05.2024 tarihli 37.UDK'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç.Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Dilbilim Bölümü. E-posta: mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5633-8268. Konya/ Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 26.06.2024

Submission Date: 26 June 2024

Makalenin kabul tarihi: 05.10.2024

Approval Date: 05 October 2024

Giriş

Dil felsefesi kapsamındaki *ideal dil* (1.Bölüm) sorunsalı gündelik kullanımdaki *ideal dil* (2.Bölüm) meselesinden ayrı tutularak irdelenmelidir. Analitik felsefe kapsamında ele alınan ideal dil, günlük konuşma dilinin eksik, yetersiz, yanlışlarla dolu ve sorunlu olması esaslarına dayanır. Mantığın birçok gereksinimini karşılayamayan gündelik dil bu haliyle felsefe için uygun değildir. Bu bağlamda esas sorun ideal dile geçiş için gündelik dil üzerinde yapılması gereken değişikliklerin biçimi olsa gerektir. İdeal dili doğal dilin yahut dillerin karşısında görmekten ziyade doğal dili düzeltme ve hatta kurtarma gayreti içinde düşünmek daha mantıklı olacaktır.

Frege (1969)¹, Wittgenstein (1960)², Russell (1940)³ ve Carnap'tan (1968, 1972)⁴ bu yana felsefi dil eleştirisi, gerçekliğin doğru bir şekilde tanımlanması için ideal bir dilin inşası çağrısında bulunmuştur. Konuşma dili ne bilimsel kesinlik idealine tekabül eder ne de anlamları tam ve kesin olarak belirlenmiştir; bu yüzden ideal dil, felsefesinin temsilcileri tarafından muteber görülmez. Basit şeyler için basit kavramlar kullanarak ve mantıksal cümle yapısını buna uygun şekilde kurarak, olağan şeylerden (nesnelere ve nitelikler) meydana gelen tasvir edilmiş gerçekliğin (illüstrasyon) yapısını yansıttığı hakikatin doğru temsili olan ideal bir dil sağlamak daha en başta birtakım ciddi engellerle karşılaşır⁵. Öncelikle (1) belirsiz temel karakterlere ait olmayan tüm kelimeler açıkça tanımlanmalıdır. Bu da daha Platon'un *Kratylos* açısından savunduğu düzeyde mutabakat anlamına gelir. (2) Her kelime kesin kurallara uymalıdır; yani bilinen her durum için, her ayrıntıda kelimenin ona uygun olup olmadığı açık olmalıdır. Bu durumda belirsizlik *metaforik kullanım*la ciddi anlamda iç içedir ve ideal dilin karşısındadır. Netice itibarıyla (3) bu dili kullanabilmek ve doğruluk anlayışına sahip olabilmek için kuralların kesinleşmesi gerekir.

¹ Gottlob Frege, *Funktion, Begriff, Bedeutung*. Göttingen: Vandenhoeck, 1969.

² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (Schriften Bd. 1). Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1960.

³ Bertrand Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*. New York: Routledge, 1940.

⁴ Rudolf Carnap, *Bedeutung und Notwendigkeit*. Wien/New York: Springer, 1972. Rudolf Carnap, *Logische Syntax der Sprache*. Wien/New York: Springer, 1968.

⁵ Johannes Sinnreich, *Zur Philosophie der idealen Sprache. Texte von Quine, Tarski, Martin, Hempel und Carnap*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1972.

1. Gündelik Hayatın Karşısındaki Dil Olarak İdeal Dilin İmkansızlığı

İdeal dil günlük hayatta kullanılabilir midir? Aslında ideal dil kavramı daha en başında iki temel başlığa ayrılmaktadır. Weltsprache, Volapük, Esperanto ve Pasigrafi gibi kavramların arkasındaki tanım gereğince tüm insanlığı iletişim bakımından birleştirmeye çalışan dil ile gündelik hayatın dışında felsefi kargaşayı hedef alan dil birbirinden farklıdır. Yani idealize edilmiş iki farklı dil bulunmaktadır. Her iki dili de imkansızlığa yaklaştıran sorun ise *belirsizliktir*.

Felsefi anlamda tasarlanan ideal dil meselesini daha iyi anlamak için Ryle, Grice, Russell, Whitehead, Wittgenstein ve Schaff başta olmak üzere birtakım filozofların görüşlerini mukayese etmek hem gündelik hayat ile aradaki gerilimi görmeyi hem de imkansızlığın ölçüsünü anlamayı sağlayacaktır.

169

1.1 Logic and Conversation

Ryle⁶ nazarında felsefe, dil aracılığıyla ortaya çıkan *hastalıkları*, bunların kökenini göstererek iyileştirmekle kendini tüketir. Felsefe, ne felsefi disiplinlerin geleneksel biçiminde ne de Carnap'ın kalıntı formunda, yapıcı bir işlev olarak kalır; buna göre felsefe, en azından bilimlere bir tür yardımcı hizmette doğru yapılandırılmış bir dil geliştirme görevine sahiptir. Belki de bu dil *ideal dil* değil de *günlük dil* olmalıdır⁷.

Gündelik dillerin *mutlak* olmaması büyük bir eksiklik gibi görünmektedir. Konuşmacının dahil olduğu bir sohbette kabul edilen amaca veya istikamete iştirak etmesi gerekir. Dinleyici, konuşmacının bu ilkeyi izlediğini varsayar. Bir konuşmacı ilkeyle çelişiyor gibi görünen bir katkıda bulunursa, dinleyici bundan konuşmacının ek veya başka bir şey ifade ettiği sonucuna varabilir. İletişim esnasında *konusan* ve *dinleyen* arasında bir iş birliği mevzubahistir. *Logic and Conversation (Mantık ve Konuşma, 1975)*⁸ makalesiyle

⁶ Ryle, John Langshaw Austin ve Ludwig Wittgenstein ile birlikte, ideal dil felsefesinin yanı sıra analitik felsefenin iki klasik akımından biri olan *gündelik dil felsefesinin* ana temsilcisi olarak kabul edilir. Dolayısıyla *mantıkçı pozitivistlerin* (Viyana Çevresi) yani Moritz Schlick, Rudolph Carnap ve Otto Neurath gibi düşünürlerin karşısındadır.

⁷ Andreas Kemmerling, "Gilbert Ryle: Können und Wissen." *Grundprobleme der großen Philosophen: Moore, Goodman, Quine, Ryle, Strawson, Austin* içinde, 127-167. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.

⁸ Herbert P. Grice, "Logic and Conversation." *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts* içinde, editör Peter Cole ve Jerry L. Morgan, 41-58. New York: Academic Press, 1975.

Grice, teorinin temellerini atar. Grice, *ideal dilin* formalistleri veya filozofları ile normal dilin informalist veya filozoflarının, İngilizce ve Almanca gibi doğal dillerin *kesin mantığı* olmadığı konusunda hemfikir olduklarını belirterek makalesine başlar. Dillerin kesin mantığının olmaması ideal dilcilerin esas çıkış noktasıdır. Oysa *gündelik dilin* informalistleri ve filozofları kullanım bağlamında gereksinimleri karşılandığı için doğal dillerin reforma ihtiyacı olduğunu düşünmezler. Ancak Grice her iki tarafın da doğal dilin mantığına ilişkin yargılarında yanlış olduğuna ve bunun her ikisinin de konuşma ilkelerine yeterince dikkat etmemiş olmalarına bağlanabileceğini düşünür.

1.2 Principia Mathematica

170

Gündelik hayatın ötesindeki ideal dil için Russell'ın bakışı özet niteliğindedir. Russell'a göre ideal dilin mümkün olmaması ile belirsizliğin kaçınılmazlığı⁹ arasında sıkı bir bağlantı vardır¹⁰.

1910 ile 1913 arasında yayımlanan, Alfred North Whitehead ile birlikte kalem aldığı *Principia Mathematica*'da (*Matematiksel İlkeler veya Matematiğin Temelleri*) matematiksel bilginin doğası hakkında önceden yaygın olan bazı görüşleri çürütmeyi amaçlar; yani bu görüşler ne ampirik ne de sentetik olarak *a priori* değildir, daha ziyade dilsel niteliktedir. İşte bu dil idealize edildiğinde kavramsal çerçeve değişir. İdeal dil günlük hayatta kullanıma uygun bir yapıda değildir¹¹.

Russell nazarında bu yalnızca *temsille* ilgili bir problemdir; ancak bu *temsil ediş* gösterilen nesnesinin kendisiyle ilgili değildir. Bu *temsil edişle* sadece dil kastedilmez; fotoğraf, tabela ve harita gibi vasıtalar da *temsil* özelliğine sahiptir¹². Doğal dilin kapalı ve belirsiz yapısına günlük kullanımda bulunabilecek birçok örnek bu temsil ediş sürecindeki aksaklığı yahut çarpıklığı net biçimde ortaya koyar. Mesela siyah adlandırması doğrudan siyah denebilecek onlarca farklı tonu da içermektedir. Acaba siyah tonlarından hangisi siyahı doğrudan temsil kabiliyetine haiz olacaktır? Gotik siyahtan

⁹ Bertrand Russell, "Vagueness." *Australasian Journal of Philosophy* 1- 2, 1923, 84-92.

¹⁰ Werner Wolski, *Schlechtbestimmtheit und Vagheit- Tendenzen und Perspektiven*. Tübingen: de Gruyter, 1980, 85-90. Nora Kluck, *der Wert der Vagheit*, Berlin: de Gruyter, 2014, 45-48. Sabine Dönnighaus, *Die Vagheit der Sprache: Begriffsgeschichte und Funktionbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftssprache*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, 48.

¹¹ Russell, *Vagueness*, 84.

¹² Russell, *Vagueness*, 85-89.

obsidiyen siyahına ve kadife siyahına kadar, siyahın dahi 72 farklı tonu olduğu düşünülürse sistemli bir adlandırma dizisi yahut sayılarla yapılan bir düzenleme olmadan kesin tonun tetkiki mümkün olmayacaktır¹³. Mesela hırsız nitelemesinin hem ekmek çalan bir çocuk hem de milyonlarca dolarlık dolandırıcılık yapan bir bankacı için kullanılıyor olması; *güzellik* algısının dünyanın birçok yerinde değişiklik göstermesi ve hatta *özel isimlerin* dahi belirsizlikten azade olmaması dilsel algının temsil sürecinde asla başa çıkamayacağı sorunlardır. Özel isimler ile kasıt sadece aynı ad ve soyada sahip birden fazla insan olması değildir, ismin kişiye aidiyetinin doğum ve ölüm arasında sınırlı olması, ölen kişinin kaydının nüfustan silinmesi ve bir anda mevta olarak adlandırılması belirsizlik nitelemesinin açılımlarıdır¹⁴. “Sonsuza kadar yaklaşabileceğimiz bir kesinlik ideali görebiliriz; ama bu ideale ulaşamıyoruz.”¹⁵ diyen Russell muğlak olmayan tek bir sözcük olmadığı kanaatindedir. İdeal olana ulaşmanın imkansızlığı gri alana odaklanılmasını gerekli kılar. Fakat bu alanda yapılacak bir doğrulama kullanılabilir olmayacaktır¹⁶. Muğlaklığın sağlamlasının belirsizlik ile yapıldığı bu dil gerçek dünyaya ve sınırlı sözcükle anlaşmaya çalışan insanların zihin yapısına uygun değildir. Zira metaforik olanın gündelik dilde kullanılması sıradan bir dil kullanıcısının şiirdeki metaforik yapıya vakıf olmasını garanti altına alamamaktadır.

171

İdeal dil *kesin, tam ve doğru* olmalıdır. Kavramın tam ve hakikat olmasının doğruluk kriteri olduğu düşünülürse temsil sistemi ve temsil olunan sistem arasındaki örtüşme doğruluğun uzantısı olarak idrak edilmelidir. Zaten sistemlerin ilişkili olmasından ziyade aynı ilişkiyi yürütmesi üzerinden bu çıkarıma varılır. Bu bağlamda kesinliğin kavramsallığı elde etmesi bir gerçeği hakikate dönüştürmesi ile teyit edilir¹⁷. Buna mukabil belirsizlik ise *bire karşılık çokluk* esasına göre idrak sürecine dahil olur. Mesela bulanık bir fotoğraf sadece bir fotoğrafa denk gelmez, birden fazla şeyin varlığı üzerinden yorumlanır¹⁸.

Russell’ın tüm sözcüklerin duyuşsal manada *belirsizlik ilmi* (alanı demek hafif olur) içine çekilmesi düşüncesi, bütün sözcüklere hastalık bulaştığını

¹³ Russell, *Vagueness*, 85. M. Akif Duman, *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*. İstanbul: Litera, 2021, 57-69.

¹⁴ Russell, *Vagueness*, 86.

¹⁵ Russell, *Vagueness*, 88.

¹⁶ Russell, *Vagueness*, 87.

¹⁷ Russell, *Vagueness*, 89.

¹⁸ Russell, *Vagueness*, 89.

varsayması bir dizi algıyı da kendiliğinden biçimlendirir. Sözcüğün muğlaklığı, anlamı ve anlama sürecini de doğrudan bulanıklaştırır. *Anlamsal tesirin* de istikametini etkileyen bu tavır bardak kirli olduğu için suyun da mutlaka kirli olması gerektiğini öngörmek gibidir. Oysa su hakkında kesin bir kanaate varmak için göz ile tetkik yeterli olmayacaktır¹⁹.

The Philosophy of Logical Atomism (1918)²⁰ adlı kitabında her basit nesne için tek bir sözcüğün karşılık geldiği ideal dilin temel kaidelerini izah eder Russell. Basit sözcükler için bire birlik esas iken karışık sözcüklerde kombinasyonlar devreye girer²¹. Fakat, bu dilden yalnızca *mantık ilmi* sınırlarında istifade edilebilir, oluşturulan bu dil gündelik kullanıma uygun değildir²².

Netice itibarıyla Russell belirsizlikle başa çıkmak için somut bir öneride bulunmaz. Onun bu bağlamdaki en büyük katkısı ideal dilin önündeki en büyük engel olarak belirsizliğin konumunu sabitlemesidir.

172

1.3 Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung

İdeal dilin temelinde doğal dilin bozulmasından ziyade yeniden yapılandırılması yatar. Bu da sıradan insanın talep etmediği bir iletişim şekli olarak kültürel farklılıkların üstesinden gelemeyeceği için imkânsız addedilir. Bu bağlamda Wittgenstein ve Schaff farklı düşünmezler.

Kökene 20'lere dayanan Cambridge merkezli bir tartışmada odak noktası *günlük konuşma dilidir*. G. E. Moore, F. Ramsey, P. Saffra ve L. Wittgenstein ve J. M. Keynes arasında geçen tartışmanın kutupları epistemolojik problemler ve sosyoekonomik metodolojidir. Sürekli diyalogları ile Wittgenstein'in karşısında analitik felsefenin ideallerini merkeze alan ve Moore'un *common sense*²³ kavramından etkilenen Keynes vardır.

¹⁹ Russell, *Vagueness*, 87.

²⁰ Bertrand Russell, "The Philosophy of Logical Atomism." *The Monist* 28, 4 (1918): 495-527.

²¹ Russell, *The Philosophy of Logical Atomism*, 520.

²² Russell, *Vagueness*, 84.

²³ Aslında *A Defence of Common Sense*, George Edward Moore'un 1925 tarihli oldukça etkili bir denemesidir. *Common sense* dilimize *sağlıklı insan idraki* veya *sağduyu* olarak çevrilebilir. Yani mevzubahis olan beşerî bir idrak yahut sağduyu savunmasıdır (George Edward Moore, *Philosophical Papers*. London/England: Allen & Unwin, 1959, 32-45).

İdeal dil- günlük dil çatışması Wittgenstein'in dil felsefesinde önemli bir yer tutar. Bu geçiş *Tractatus Logico-Philosophicus* ve *Philosophischen Untersuchungen* mukayesesinde net biçimde görülebilir. (1) Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) (Logisch-Philosophische-Abhandlung/ Mantıksal-Felsefi İnceleme) ile mantıksal deneyciliğe ilham verir ve belirsizlikten arınmış ideal dil felsefesini sürdürür. (2) *Philosophischen Untersuchungen* (1952) ile nihayet gündelik dil felsefesine odaklanır. *Tractatus*'ta düşüncenin ve dünyanın sınırlarını göstermesi gereken *ideal bir dil* geliştirmeye çalışan Ludwig *felsefi bir dizi soruşturma* kapsamında teorisinin mutlaklık iddiasından vazgeçer. Yeni fikre göre dilsel ifadelerin anlamı onların kullanımı üzerinden okunmalıdır. Aslında esas çıkış noktasının ideal dil olması şaşırtıcı değildir, zira keskin sınırları olan mutlak bir dilin doğal dilin üstünde olması gerekliliği yadsınabilir değildir²⁴

Dilde sınırların keskin biçimde çizilmesi mümkün değildir. Aksi halde şiir sanatı ve anlamın eldeki mevcut sözcüklerden yani yeni sözcükler yaratılmadan üretilmesi mümkün olmaz. Ancak yine de ideal dil arayışında odak noktasının *anlamda kesinlik* olması kaçınılmazdır. "Bir cümle bir şeyin *nasıl* olduğunu gösterir; *ne* olduğunu değil" der Wittgenstein²⁵. "Basit işaretlerin olasılığını talep etmek, anlamın kesinliğini talep etmektir"²⁶ ki bu da cümlenin anlam belirlemedeki rolünü artırır. Bu aşamada Frege devreye girer, cümleyi oluşturan her ögenin kesin tanımlanabilir olmasını ve her ögenin bir değer taşımasını vurgulayarak anlamsal en küçük birimi netleştirir²⁷. *Ailevî benzerlik* konseptinin (Familienähnlichkeit)²⁸ de yardımıyla ideal dil talebinden uzaklaşan Wittgenstein dil kullanımı için gerektiği düşünülen ifadelerdeki sınırların kesin olmayışının bir problem ortaya çıkaracağını düşünmez. O halde dilde belirsizlik kaçınılmazdır ve gündelik dilin ayrılmaz bir parçasıdır.

²⁴ John W. Cook, *Wittgenstein, Empiricism, and Language*. Oxford: Oxford University Press, 1999, 140-159. Hanna F. Pitkin, *Wittgenstein and Justice*. California: California University Press, 1993, 4-20. Michael Hymers, *Wittgenstein and the Practice of Philosophy*. Toronto: Broadview Press, 2010, 206-208.

²⁵ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 3.23, 3.221.

²⁶ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 3.24.

²⁷ Erich H. Reck, *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*, Oxford, New York, 2002. Wilhelm Vossenkuhl, *Ludwig Wittgenstein*. München: C.H.Beck, 2003, 79-85.

²⁸ Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*. *Ludwig Wittgenstein Werkausgabe*, C. 1., Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999, 66.

Belirsizliği doğal dilin bir kusuru ve bozulması olarak gören Schaff da görüşlerini *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*'da (1968)²⁹ izah eder. Ona göre belirsizlik değiştirilebilir olan hakikatin, sınıflamanın katı çerçevesine sıkıştırılması nedeniyle ortaya çıkar³⁰. Yani gerçekliğin yapısı ve dilin kuralları arasındaki uyumsuzluk ciddi bir gerilim ortaya çıkarmaktadır. *Mantıksal atomculuk* anlayışındaki bir dil için ifade ve atomik düşünce arasında teşekkül eden birebir ilişki, etkileri bakımından *felaket* olmalıdır³¹. Müstakil nihai gerçeklerin sayısındaki sonsuzluk günlük hayattaki pratik çaba düşünülürse ciddi bir engel olarak karşımıza çıkar. Russell'ın 1911 tarihli bir makalesine dayanan *mantıksal atomculuğa* göre olağan cümlelerin tetkiki cümlelerin karşılık geldiği atomik gerçeklikleri ile görsel bir ilişki içindedir. Böylece temeldeki idealin istikameti *mantıksal bir dil* olacaktır.

174

Aslında ideal dil ile kasıt mükemmel, yani kusursuz bir dildir. Dilin insan icadı olduğu düşünülürse ki insan hiçbir bakımdan mükemmel değildir, kusursuz bir yapı ortaya konması imkansızdır. Mükemmel dil fikri Schaff nazarında başarısızlığa mahkumdur³². Düşünsel sürece kabaca bakıldığında zamanla ortaya çıkan yanlışlar ve fikir çatışmaları sadece felsefenin bir konusu değildir, felsefede netice dille yapıldığı için süreçteki iniş çıkışlar dilin de meselesidir. O halde felsefenin kusursuz cevaplar bulması için mükemmel soruları sorması gerekir, bu da her aşamada mükemmel bir dil gerektirir. Bu, dilin yaşayan bir olgu olması sebebiyle de imkansızdır³³.

Daha önce Wittgenstein'in da yaptığı gibi kesin bir idealin verilemeyeceğini vurgular Schaff. Bunun ölçüsü, dilsel bir ifadeyi her zaman takip eden amaçtır. "Bu tamamıyla bilinç hakkındadır, gereken tamlığın yahut kesinliğin sınırı kendimize koyduğumuz teorik yahut pratik amacın bir fonksiyonudur"³⁴. Şu hâlde formel dil zaten büyük bir bilimsel kazanımdır fakat bu yine sınırlı bir alanda, sınırlı amaçlar dizisine hizmet edecektir³⁵. Günlük hayatta böyle bir dil sadece gereksiz değil; bilakis engelleyicidir de³⁶. İdeal dil

²⁹ Adam Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung, Essays über die Philosophie der Sprache*, Hamburg: Europäische Verlagsanstalt, 1968.

³⁰ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 79.

³¹ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 80.

³² Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 90.

³³ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 80. Adam Schaff, "Die vollkommene Sprache" und die Grenzen der Exaktheit der Ausdrücke, *Essays über die Philosophie der Sprache*, yay. Schaff, Wien/ Frankfurt/ Zürich, 1968b.

³⁴ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 91.

³⁵ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 92.

³⁶ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 90.

tanımının gündelik hayata ait dil edinimlerini eksik yahut yetersiz göstereceğini düşünen Wittgenstein³⁷ esas meselenin şiir ve dilde rüya işi olduğunun farkındadır. Sınırları çizilmiş bir dille yeni hayaller yaratmak imkansızdır.

Schaff kesin biçimde *mükemmel dilin* karşısındadır: “Şimdiye kadarki tartışmalara dayanarak *mükemmel (kusuruz) dilden* sorunsuz bir şekilde vazgeçilebilir. Bu sadece bir efsanedir” der³⁸. Dil üzerine yapılacak tüm tetkikler bir noktada ideal dil meselesinin sınanması anlamına gelir³⁹. Böylesine bir dil, felsefede başarılmasa da gündelik dili salt günlük iletişim olarak algılayan ve felsefi soruları ilk etapta görmezden gelen yeni bir paradigmada uzun süre tartışılır. Ortaya çıkan neticeler hiç de yabana atılır cinsten değildir. *Gündelik hayatın bir parçası olarak ideal dilin imkanlarında* bu yapay diller ele alınacaktır.

2. Gündelik Hayatın Bir Parçası Olarak İdeal Dilin İmkanları

175

İdeal dil çok sınırlı ve elit bir çevrenin *hakikati arayış dili* olmaktan ziyade tüm insanlığı birleştiren bir iletişim aracı olarak da idealize edilir. Bu minvalde öncelikle ideal dilin çeviribilimsel olarak ele alınması gerekliliği karşımıza çıkar. Tüm insanlığın kültürel bakımdan tam ve eksiksiz uyumu ideal dilin şüphesiz en büyük başarısı olacaktır.

Daha sonra ele alınan tüm çabalar (Weltsprache, Pasigrafi, Volapük ve Esperanto) evrenselci yaklaşımla doğrudan bağlantılıdır. Bu kısımda ele alınan evrensel diller, ideal dilin günlük hayattaki karşılığı olmak üzere tasarlanmışlardır.

2.1 Evrenselci- Monadist Çatışması

Anlamsal hakikat kavramının tam olarak tanımlanabileceği bir dil sistemi yaratmayı amaçlayan ideal dil felsefesinin analiz konusu, özellikle cümlelerinin doğruluk değeri açısından doğal dildeki ifadelerdir. Bir doğal dilin kendi içindeki, yani o dili konuşanlar arasındaki etkileşiminden ziyade temel kriter çevrilebilirliğin kusursuz olması gerekliliğidir. A dilindeki bir ifade B dilinde

³⁷ Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, 81.

³⁸ Schaff, *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, 91.

³⁹ Kluck, *der Wert der Vagheit*, 64-65. Dönnighaus, *Die Vagheit der Sprache: Begriffsgeschichte und Funktionbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftssprache*, 51.

yorumlandığı halde aynı kalabiliyorsa o zaman *dilin idealize edilmesinden* söz edilebilir. Bu bağlamda evrenselci- monadist çatışması kuramsal çerçevenin netleşmesi açısından temel argümanları da içermektedir.

Evrenselci yaklaşıma göre çevirinin mümkün olmasını sağlayan şey evrensel dil tümellerinin varlığıdır. Bir dilde kavramsal çerçeve bulan ifadeyi diğer dilde karşılamak için edinilen temel, anlamsal değişmezliktir. Kullanımı Bacon'a kadar giden kavram mükemmel halini farklı dillerin evrensel tek bir dilin türevleri olduğunu düşünen Chomsky'nin Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi (Transformational Generative Grammar) kuramında bulur⁴⁰. Çeviribilimde çevrilemezlik olarak adlandırılan mesele bu bağlamda dilin bir eksikliği değildir, hatta ses ve ahenk kayıpları kaçınılmazlık olarak karşımıza çıkar⁴¹. Mesele kültürel ve ideolojik uyumsuzluktur⁴². Şüphesiz bu uyumsuzluk bir noktada dilin bireysel algısı ve edinimi ile alakalıdır. Dolayısıyla inceleme sahasının metin türleri üzerinden yapılması daha mantıklı neticeler verecektir⁴³.

Evrensellik algısı ideal dil arayışı ile de yakından ilgilidir. Mesele Esperanto diline duyulan ihtiyaç kadar yüzeysel olmamakla birlikte amaç evrensel bir dilin yardımıyla, sayı sisteminin sunduğu sonsuz kesinliğe benzer şekilde sonsuz bir düşünme sistemini teminat altına almaktır. Descartes ve Locke arasında, alfabenin bilinen sayı ve harflerinden veya yapay olarak oluşturulmuş hecelerden ve basit geometrik çizgilerden yeni dili ve yeni yazıyı üretmek için birkaç yıla sıkıştırılmış en etkileyici girişimlerde bulunulmuştur. Modern evrensel dillerimiz ve modern mantık cebrinin çoğu, Piskopos Wilkins'in *An Essay towards a real Character and a philosophical Language* (1668)⁴⁴ adlı eserinde zaten yer almaktadır. Leibniz'in bu konudaki yazılarının çoğu, Descartes ve Locke arasındaki aynı döneme, ancak yalnızca 1676-1686 arasındaki on yıla tarihlenebilir⁴⁵. Modern zamanlarda da Wittgenstein'in iki dönemi arasındaki fark evrensellik algısının üst dil teminatı için ciddi eleştiriler

⁴⁰ Faruk Yücel, *Çevirinin Tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yayınları, 2016, 170.

⁴¹ David Bellos, *Is That a Fish in Your Ear? Translation and the Meaning of Everything*. London: Penguin, 2011, 150.

⁴² Andre Lefevere. *Translation, History, Culture: A Sourcebook*. London: Routledge, 1992, XI.

⁴³ Albrecht Neubert ve Gregory M. Shreve. *Translation as Text (Translation Studies Series, 1)*. Kent, Ohio: Kent State University Press, 1992.

⁴⁴ John Wilkins. *An Essay towards a real Character and a philosophical Language*. London, 1668.

⁴⁵ Fritz Mauthner. *Wörterbuch der Philosophie*. C.3. Leipzig: Georg Müller, 1923, 316-326.

içerir.⁴⁶ Evrenselliği sağlayacak olan ideal dil, gündelik dilin yapısı sebebiyle kurgulanabilir ve sistematize edilebilir değildir. Hatta Carnap'ın sadece analitik ifadeleri doğru sayıp Tanrı, ruh veya bütün gibi sözcükleri metafizik açıdan ne doğru ne de yanlış; sadece anlamsız kabul etmesi evrenselliğin aşılması imkânsız sınırlarla hesaplaşması gerekliliğini de ortaya koyar⁴⁷ Dillerin kendine özgü anlam alanları (bilhassa metaforik yapılar) çevrilemezliği destekler gibi olsa da evrenselci bakışın sunduğu üstdil bir çözüm gibi görünmektedir⁴⁸. Üstdilin geçerliliğine yönelik en net eleştiri ise şüphesiz bireysel dil kullanımı olacaktır.

Sapir'in düşüncelerine göre dil, sosyal gerçeklik rehberi olarak hizmet eder. Çevreyle ilgili izlenimlerimiz ve deneyimlerimiz farklı şekillerde ifade edilebilir, böylece kavramların sözlü anlatımı bir perspektife oturtulur. Hipotez, gramer ve sözlüksel yapılarıyla belirli bir dilin ilgili dil topluluğunun dünya deneyimini etkileyip etkilemediği ve nasıl etkilediği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Benzer bir tez daha önce Humboldt tarafından savunulmuştur. Benjamin Whorf'un kavramları Humboldt'unakilere benzer, ancak Humboldt'un çalışmalarından istifade edip etmediği açık değildir. Benzer fikirler Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein'in yazılarında da bulunabilir. Whorf buna dilsel görelilik ilkesi (principle of linguistic relativity) der. Sapir-Whorf hipotezine göre bir kişinin düşünme biçimi, ana dilinin anlamsal yapısından ve kelime dağarcığından güçlü bir şekilde etkilenir. Dillerin yapıları farklıysa, bunlarla bağlantılı dünya görüşleri de farklı olur, tabii bu yapılar ortak bir üretim alanına getirilemez. Bundan, bir dilde tek bir kişinin, başka bir dili konuşan biri tarafından anlaşılabilen belirli düşünceleri olduğu sonucu çıkar. Yani dil bir ölçüde ve şekilde bireysel kalır⁴⁹. Şu hâlde bilhassa Humboldt ve Sapir-Whorf aracılığı ile netleştirilen ayrım çeviribilim için ideal çeviri imkansızdır, şeklinde özetlenebilir. Evrenselci anlayışın karşısındaki monadist yaklaşımın temel tezi tam olarak budur. Genel manada bireysel farklılıklar, dilin metaforik katmanı,

⁴⁶ Gillian Russell ve Delia Graff Fara. *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. London: Routledge, 2012, 852-860. Ernie Lepore ve Barry C. Smith, *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 2006, 1-29.

⁴⁷ Zoltan G. Szabó ve Richmond H. Thomason, *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 1-9. Peter V. Lamarque, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Oxford: Pergamon, 1997, 506-507.

⁴⁸ Kenneth Burke, *A Rhetoric of Motives*, University of California Press, 1969, 41.

⁴⁹ Franz von Kutschera, *Sprachphilosophie*. München: Fink, 1975, 303-329. Hermann Wein, *Philosophie als Erfahrungswissenschaft*. Haag: Marinus Nijhoff, 1965, 3.

atasözleri ve deyimler gibi kültürel yapılar başta olmak üzere bilhassa şiir sanatında merkezi bir hal alan dil kullanımı çevirinin mükemmelliği önündeki engellerin madde başları suretindedir. Coseriu'nun belirttiğine göre, insanların çeviriyle ilgili yanlış beklentilerinden biri, çevirinin basit bir ikameyle eşdeğer olduğudur. Her dil, bir bütün olarak metnin seviyesinin altında, farklı bir şekilde kastedileni ifade edebildiğinden, başlangıçta aynı adlandırmayı ve aynı anlamı başka bir dilin araçlarıyla yeniden üretme sorunu söz konusudur. Bu nedenle, kişi kendine diğer dil sisteminin hangi öğesinin eşdeğer olduğunu sormamalı, bunun yerine "Aynı durumdaki aynı gerçeklere veya başka bir dilde gerçeklere ne diyorsunuz?" demelidir⁵⁰. Zaten bu tavır üslup mukayeselerinin (stylistique comparée) kuramsal yaklaşımına karşılık gelir.

Kelime ve cümle düzeyinde çevirinin teorik olarak imkansızlığının aksine, metnin bir bütün olarak algılandığı durumlarda çeviri mümkün görülebilmektedir⁵¹. Zira metinler sadece dilsel araçlarla değil, aynı zamanda değişen derecelerde dil dışı araçlarla da üretilir⁵². Çeviri en genel manada ne kadar imkânsız görünürse görünsün dil hapisanesinden kurtulmak için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar⁵³. Zira bir dil tek başına tüm dünyayı anlamak ve ifade etmek için yeterli değildir. Nietzsche için en naif önyargılar üstüne inşa edilen dil düşünmek açısından nihai araçtır⁵⁴.

Çevrilemezliğin felsefi arka planı kültürel kodların uyumsuzluğuna dayansa da bilhassa somut konularda ortak müstereklerin çok olması kullanılan dilin istikametine göre yorumların da değişkenlik göstermesine sebep olur. Gündelik dil için metafizik sapmaların olmayacağı öngörüldüğü için ortak bir dil yaratımı hayal değildir.

2.2 Weltsprache

İdeal dil, *dünya dili* (Weltsprache, World language) kavramı ile de yakından ilgilidir. Dünya dili, farklı milletlere ait insanların, bunun dışında bir

⁵⁰ Eugenio Coseriu, "Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie." *Übersetzungswissenschaft* içinde, editör Wolfram Wilss, Darmstadt, 1981, 33.

⁵¹ Ulrich Schulz-Buschhaus, "Übersetzung und Kanonbildung. Notizen zur deutschsprachigen Rezeption italienischer Literatur." *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch* 37 (1996): 366.

⁵² Coseriu, *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie*, 31.

⁵³ Guy Deutscher, *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*. London: Arrow, 2011, 146-147.

⁵⁴ Friedrich Nietzsche, *Werke in drei Bänden*. C.3. München: Carl Hanser, 1954, 861-862.

yabancı dil öğrenmek zorunda kalmadan birbirleriyle iletişim kurabilecekleri bir dil olarak tahayyül edilmiştir. Dünya dili kavramını uygulamaya koyma çabalarının başlangıcında mesele biraz farklı algılanmıştır. Buna göre dünya dili, ulusal dillerin yerini almalı ve onları tamamen dolaşımdan kaldırmalıdır. Yani ikinci bir dil olarak değil de esas dil olarak tatbik edilmelidir. *Genel bir yazı* (pasigrafı) oluşturma gayesiyle el ele giden bu tür çabalara günümüzde nadiren rastlanmaktadır. Modern zamanlarda dünya dilinin uluslararası bir yardımcı dil, yani halkların doğal çeşitliliğinden kaynaklanan rahatsızlıkların ortaya çıktığı her yerde yardımcı olacak ve bunların üstesinden gelebilecek bir dil, biçiminde anlaşılması daha yaygın bir görüştür⁵⁵. İlk engel şüphesiz kültürel bariyerler olacaktır, diğer bir sorun da farklı kültürden insanların neden ve ne sıklıkla bir araya gelecekleridir.⁵⁶ Tüm engellere rağmen insanların ortak bir dil kullanma arzusu asla yok olmamıştır. Bu hedefe ulaşılabilecek üç yoldan ikisi, gelecekteki tüm amaçlar açısından pratikte hariç tutulmuştur (birincisi kesinlikle, ikincisi çok muhtemeldir):

179

(1) Yalnızca yazılı iletişim için kullanılabilir ve tarihsel (yaşayan veya ölü) ulusal dillerin yardımını küçümseyen ideal bir işaret sistemi, örneğin kavramsal semboller olarak sayılar, harfler vb. içeren bir tür dilsel matematik tasavvur olunur. Leibniz'in açmayı amaçladığı yol, zorluk derecesi nedeniyle tatbik edilememiştir.

(2) Diğer yola göre herhangi bir ölü (örneğin Latince) veya yaşayan (örneğin İngilizce, Almanca, Fransızca) tarihi ulusal dilin genel olarak yardımcı dil gibi kabul edilmesi neredeyse imkansızdır; ölü dillerin hantallığı ve yaşayan dillerin uyuşmaz kültürel bilinci buna engel olacaktır.

(3) Dolayısıyla, eğer varsa, yalnızca üçüncü seçenek kalmaktadır; uygun unsurların çeşitli tarihi ulusal dillerden seçilmesi ve birbirleriyle uygun bir şekilde birleştirilmesi gereken yapay bir yardımcı dil seçeneği. Bu yol, neredeyse istisnasız *dünya dillerinin* modern mucitleri tarafından, özellikle de bugüne kadarki en başarılıları olan Volapük ve Esperanto'nun mucitleri tarafından tekrar tekrar izlenmiştir. Bu tür bir dil, bugünlerde yalnızca sözlü

⁵⁵ Wilhelm Ostwald, *Die Weltsprache*. Lyon: Lyon Public Library, 1904.

⁵⁶ Dünya görüşü dilin yapısı tarafından belirlenir. Bir kişinin düşünme biçimi, ana dilinin anlamsal yapısından ve kelime dağarcığından güçlü bir şekilde etkilenir. Bilhassa Humboldt ve Whorf'un görüşleri bu konuda açıklayıcı niteliktedir. M. Akif Duman, *Aristoteles'in Dil Felsefesi*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2024, 99-102.

iletişim esaslı bir dünya dilinden bahsettiğimizde devreye girmektedir ve bu nedenle evrensel bir yazı fikri göz ardı edilmektedir⁵⁷.

Dünya dili konuşulmadan evvel yazılabilir olmalıdır. Pratik uygulanabilirlik iddiası bakımından bu yazı türü ideal bir kavramsal yazıdan, uluslararası yardımcı dilin seslerini mümkün olduğunca aslına sadık ve açık bir şekilde tüm halkların anlayabileceği bir şekilde, yani evrensel bir alfabe yeniden üreten bir harf yazıma dönüşür⁵⁸. Bir dünya diline yönelik çabalar takdir edilse de bunun Esperanto ile başarılı olması şüphesiz dilbilimcilerin de ayrışmasına sebep olur. Çünkü hiçbir ideal dil tarafsız ve herkese hitap eder şekilde tasarlanmış olamayacaktır.

2.3 Pasigrafi (1797)

180

Pasigraphie (Yunanca, herkes için yazı), temelde dünyadaki tüm ulusların anlayabileceği, uluslararası gemi telgrafında sınırlı bir çevre için mevcut olan bir işaret veya yazı dilidir. Temel felsefesi Volapük ve Esperanto ile aynıdır, amaç ideal bir dil yaratmak ve iletişim problemini pratikte ortadan kaldırmaktır. *Pasigraphie* kelimesi muhtemelen ilk kez 1797'de Joseph de Maimieux tarafından *Pasigraphie, ou Premiers Éléments du Nouvel Art-Science d'Écrire Et d'Imprimer en une Langue de Manière A Être Lu Et Entendu dans Toute Autre Langue Sans Traduction* adlı incelemesinde kullanılmış olmalıdır. Sistemi, her biri üç ila beş karakterin birleşimi yoluyla temel kelime dağarcığını oluşturan on iki temel karaktere dayanmaktadır⁵⁹.

Pasigrafi kelimesi, fonetik teori için önemli olan herhangi bir dilde ortaya çıkan tüm seslerin ifade edilebileceği genel bir alfabe oluşturma çabaları

⁵⁷ Louis Couturat ve Leopold Leau, *Histoire de la langue universale*. Paris: Librairie Hachette, 1903. Karl Brugmann ve August Leskien, *Zur Frage der Einführung einer künstlichen internationalen Hilfssprache*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1908. Karl Brugmann ve August Leskien, *Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1907. Baudouin de Courtenay, *Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen*. Leipzig: Verlag von Veit & Company, 1908.

⁵⁸ Bibliographischen Institut & F. A. Brockhaus, "Weltsprache". *Meyers Großes Konversations-Lexikon*. C.20, s.526), 1909, 526. Wissen Media Verlag. "Weltsprache". *Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon*. C.2, 1911, 891. Karl E. Georges, *Kleines deutsch-lateinisches Handwörterbuch*. Hannover/Leipzig: Hahn, 1910, 2674. Heintzeler, Eugen. *Universala. Weltsprache auf grund der romanischen Sprachen und des Latein*. Stuttgart: J. Roth'sche Verlagshandlung, 1893.

⁵⁹ Bibliographischen Institut & F. A. Brockhaus. "Pasigraphie". *Meyers Großes Konversations-Lexikon*. C.2, 1911, 80. Rudolf Eisler, *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. C. 2. Berlin, 1904, 80.

anlamına geldiğinde tamamen farklı bir mana kazanır, o zaman kısmen dünya dili için de geçerli olan girişimler faydalı hale getirilebilir. Konuşma dilini sistematize etmek konusundaki imkansızlıklar S. Vater tarafından daha önce açıkça ifade edilmiştir (1799)⁶⁰. Öte yandan mantık, matematik, dilbilgisi vb. gibi belirli özel amaçlar için genel olarak anlaşılabilir bir *kavramsal yazının* mümkün ve arzu edilir olduğu da inkâr edilemez; mesela Frege'nin denemesi de bu şekildedir⁶¹. Fakat Leibniz'in *genel karakteristik* konusundaki görkemli planında böyle bir girişime rastlanmaz⁶².

Pasigrafi her milletin anlayabileceği genel bir işaret veya yazı dili hedefine sahip olarak sözlü iletişim için zaten imkânsız bir hayalin uzantısıdır. Sözcükler ile bu mümkün değildir⁶³. Pasigrafi diğer yandan konuşma dilinin yardımı olmadan, ancak genellikle sayıların yardımıyla genel bir yazı ve işaret dili aracılığıyla kendini dünyadaki tüm halklar için anlaşılır kılma sanatı olarak da tanımlanır. Dar anlamda dünya diline göre hayata geçirilme ihtimali kesinlikle daha az olsa da sayıların evrenselliği inkâr kabul etmeyecek derecede sağlam bir zemini işaret etmektedir.

Pasigrafi ve Volapük arasındaki süreç de evrensel dil arayışı açısından boş değildir. Fransız Jean François Sudre, Solresol'unu yedi solmizasyon hecesi (do, re, mi ...) üzerine inşa eder. Bu yazı diliyle şarkı söylenebilir, yazılabilir ve konuşulabilir. 1807 civarında, C. Demainieux Paris'te pasigrafi üzerine halka açık ücretsiz konferanslar vermiştir. 1864'te Karl Obermair Münih'te bir pasigrafi derneği kurar (1955)⁶⁴. Bachmeier'in sistemi karakterlerin Arap rakamlarıyla işaretlenmesine dayanmaktadır. Kelimelerin farklı anlamları, sayıların altı veya üzeri çizilerek ve üstlerine çizgiler konularak gösterilir. Bu fikir o yıllarda geniş destek bulmuştur. Bachmeier ile aynı yıl, Moses Paic, Viyana'da hem yazı (Pasigrafi) hem de sesler (Pasiloji) yoluyla, kavramları Arap rakamları kullanarak ve bunların seslerini uluslararası trafik için sabitleyerek

⁶⁰ Johann S. Vater, *Pasigraphie und Antipasigraphie*. Weissenfels/Leipzig: Friedrich Severin und Comp, 1799.

⁶¹ Gottlob Frege, *Begriffsschrift*. Halle, 1879. Gottlob Frege, *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie*. Hamburg: Felix Meiner, 1971.

⁶² Anton Bachmaier, *Pasigraphisches Wörterbuch zum Gebrauche für die deutsche Sprache*. Volkhart, 1868. Carl Herloßsohn, "Pasigrafi", *Damen Conversations Lexikon*, C. 8, 1837, 115.

⁶³ Heinrich August Pierer, "Pasigrafi", *Pierer's Universal-Lexikon*, C.12, 1836, 723.

⁶⁴ Karl Obermair, *Kurze Anleitung zur praktischen Verwendung der Pasigraphie*. Salzburg, 1955.

evrensel bir dil sistemini kurar (1864)⁶⁵. 1887'de Rotterdamlı bir dil öğretmeni olan A. D. Lutomirski, kendisine göre tüm konuşulan dillere uygun olması gereken bir kısaltma olan *pasistenografi*yi geliştirir. Beş alfabe ve yedi gramer karakterinden ve ayrıca ayırt edici özellikler olarak bir nokta veya çizgiden oluşur (1887)⁶⁶. Alman Korece uzmanı Andre Eckardt, Safo (senaryo anlamına gelir) adını verdiği Çince karakterleri temel alan bir senaryo yaratır. Şanghai gettosundan kaçarken Çince yazı öğrenen Avusturya-Macaristan Yahudisi Karl Kasiel Blitz (Charles K. Bliss), Bliss sembollerini icat eder. Bliss, karakterlerin Çin'in farklı eyaletlerinde farklı şekilde telaffuz edildiğini ancak Çin genelinde aynı şekilde anlaşıldığını fark eder. Ancak onun sözde semasiyografisi, onlarca yıl sonra Kanadalı bir engellilik örgütünün spastik felçli insanlar için öğrenilmesi kolay semboller aradığı zamana kadar unutulmuştur.

182

2.4 Volapük (1879)

Volapük, papaz Johann Martin Schleyer (1831- 1912) tarafından 1879'da oluşturulan ve farklı ulusların üyeleri arasındaki iletişimi amaçlayan yapay bir dildir. İlk bakışta, dilbilgisi büyük bir basitlik izlenimi verir: çekim, durumu belirtmek için kelimenin köküne üç sesli harf a, e, i'nin ve çoğulu belirtmek için ünsüzün dönüşümlü olarak eklenmesine dayanmaktadır (*men* der Mensch; *mena*, *mene*, *meni*, *des*, *dem*, *den* Menschen, *mens*, *menas*, *menes*, *menis* die, der, den, die Menschen). Mesela şimdiki zamanın çekimi zamirlerle şu şekilde bağlantılıdır: Ben (ich) *ob*, sen (du) *ol*, o (er) *om* ve o (sie) *of* zamirleriyle karşılaşılır; çoğulları s ile yapılır: *löfob*: ich liebe (seviyorum); *löfol*: du liebst (seviyorsun), *löfom*: er liebt (o seviyor), *löfof*: sie liebt (o seviyor), *löfobs*: wir lieben (biz seviyoruz) vb. Fakat dilek kipi, emir kipi, mastar, ortaç vb. belirtmek için kullanılan çeşitli sonlar ve fiilin zamanlarını ve cinslerini belirtmek için öne eklenen hecelerın yanı sıra sıfatları, üstünlük belirtenleri oluşturmak için kullanılan örnekler ve son ekler, vb. kafa karıştırıcı derecede birbirlerine benzedikleri için resim dilini oldukça karmaşık hale getirirler. Üçte biri İngilizce'den, dörtte biri Latince ve Roman dillerinden, beşte biri Almanca'dan ve geri kalanı diğer yaşayan dillerden olmak üzere yaklaşık 1.300 kök kelimenin bazı seslerinin (b ve r gibi) yasaklanması ve "ä, ö, ü" gibi seslerin aşırı kullanımı

⁶⁵ Moses Paic, *System einer Universalsprache sowohl durch die Schrift (Pasigraphie), als auch durch die Laute (Pasilogie)*. Wien, 1864.

⁶⁶ Abraham D. Lutomirski, *Pasistenographie oder Leitfaden zu einer kurzen Zeichenschrift, die für alle Lautsprachen geeignet und in einigen Stunden zu erlernen ist*. Rotterdam: A. Eeltjes, 1887.

uygulanabilirliği zorlaştırmaktadır. Volapük, daha önce kısmen yaygın olmasına karşın Esperanto ortaya çıktıktan sonra popülerliğini yitirmiştir⁶⁷.

1890'larda Volapük şaşırtıcı derecede hızlı bir yükseliş yaşar. Gerçek anlamda uygulanan ilk yapay dil olarak, bir dünya dilinin gerekliliğini anlamış olan kültür dünyasındaki tüm ileri beyinleri çalışan bir toplulukta bir araya getirir. Sadece birkaç yıl içinde dünya çapında 283 dernek kurulur, 25 dilde 316 ders kitabı yayınlanır, 1.600 öğretmenlik diploması verilir. Toplam takipçi sayısının bir milyon olduğu tahmin edilmektedir. Ancak yükseliş kadar düşüş de hızlı olur. Bunun temelinde zamanla ortaya çıkan hataların düzeltilmesine yönelik çabaların ve ayrışmaların iyi yönetilememesi yatmaktadır. Dilin iyileştirilmesi için kurulan Akademi'nin kararları ile mucit Papaz Schleyer arasında ciddi anlaşmazlıklar çıkar. Papaz, Akademi'nin kararları üzerinde mutlak veto hakkı talep ederken, Akademi ona yalnızca ertelemeli itiraz hakkı tanımıştır. Anlaşmazlık tam bir bölünmeyle sonuçlanır; Schleyer orijinal Volapük'üne sadık kalır ve Akademi onu öyle bir başarı ile geliştirir ki, artık Volapük'e hiçbir benzerlik göstermeyen (Schleyer'in sağlam fikirleri korunmuş olmasına rağmen), ancak önemli ölçüde daha iyi olan tamamen yeni bir yapay dil (idiom neutral) ortaya çıkar. Bu bölünmenin bir sonucu olarak, tüm hareket dağılır ve temel fikrin gelecekteki gelişimi bu ağır yükün altında kalır⁶⁸.

Volapük müstakil olarak sürekli bir başarı yakalayamasa da yapay dillerin popülerliği üstünde ciddi tesirleri olur. Artık gündelik hayata adapte edilebilecek ve tüm insanları birleştiren bir dil düşüncesi hayal değildir.

2.5 Esperanto (1887)

Nihayet Dr. L. Zamenhof Esperanto'yu icat eder. Proje 1887 yılında yayımlanmış; ancak hiç ilgi görmemiştir. Kısa bir süre sonra Fransız de Beaufront yapay bir dil icat eder ve onu yayınlamakla meşgulken Zamenhof'un yazıları onun eline geçer. Esperanto'yu pek çok açıdan kendi dilinden daha iyi

⁶⁷ Bibliographischen Institut & F. A. Brockhaus, 222. Johann M. Schleyer, *Grosses Wörterbuch der Universälsprache Volapük*. Konstanz: Verlag d. Zentralbüros d. Weltsprache, 1888. Johann M. Schleyer, *Kleines Wörterbuch der Universälsprache Volapük*. Konstanz: Verlag d. Zentralbüros d. Weltsprache, 1887. Klas A. Linderfelt, *Volapük*. Casper, 1887. Charles E. Sprague, *Hand-book of Volapük*. Office Company, 1888. Alfred A. Post, *Comprehensive Volapük Grammar*. Post, 1890.

⁶⁸ Wilhelm Ostwald, *Lebenslinien. Eine Selbstbiographie*. Berlin: Zenodot Verlagsgesellschaft, 1927, 146-147.

bulmuş ve projesinden vazgeçerek ve tüm gücünü Esperanto'nun tanınması ve yayılması için kullanarak özellikle bu alanda özverili ve objektif bir tutumun çok ender bir örneğini vermiştir. Bu, kısa sürede yaygınlaşan yapay bir dilin yükselişini başlatır. Fakat yükseliş sınırlı kalır. Bunun iki temel sebebi vardır: Birincisi, yeni iletişim araçlarının gerçek anlamda hiçbir kullanımı bulunmamaktadır. Dünyanın diğer ucunda, diğer dillerden benzer düşüncelere sahip insanlarla kartpostal alışverişinin çekiciliği, başlangıçta bazı insanlar için ne kadar güçlü olursa olsun, uzun sürmez. Bilim gibi uluslararası öneme sahip bir konu için kullanılmadığı sürece *kullanım alanı* her yapay dilin uğraşması gereken bir dezavantajdır⁶⁹. Bu koşullardan ikincisi, dilin doğasında yatmaktadır: Mucit, Polonya-Rus ortamının etkisi altında, çok çeşitli Slav tıslama seslerini kendi diline uyarlaması gerektiğine inanmaktadır. Bunun için alışlagelmiş harfler yeterli olmadığından, diğer şeylerin yanı sıra Çekçe'de yaygın olduğu gibi harflerin üzerindeki karakterlere başvurur. Ancak bu, daktilo ve dizgicinin olağan yardımcılarıyla dili yazmanın ve basmanın imkansızlığını yaratır; aynı sebepten dolayı telgraf iletimini de imkânsız kılmıştır. Eleştiri süreci tamamlanmadan harekete sonsuz zarar veren ciddi bir organizasyon hatası yapılır. Boulogne'da gerçekleşen ilk uluslararası toplantıda, dilbilgisi ve örnek olarak bazı metinleri içeren kısa bir Esperanto ders kitabı olan *Fundamento* kutsal durumuna yükseltilir ve *dokunulmaz* (netuchebila), yani değiştirilemez ilan edilir. Böylece Esperanto ölüme mahkûm edilmiş olur. Volapük de Esperanto'nun sonunu hazırlayan nedenlerden ötürü yok olmuştur. Çünkü mucit ve mirasçıları, gelişimin bastırılmayacağını, dil sisteminin er ya da geç organize edilmesi gerektiğini anlamak istemezler.⁷⁰

⁶⁹ Humphrey Tonkin, *Esperanto, Interlinguistics, and Planned Language*. Lanham: University Press of America, 1997. Pierre Janton, *Einführung in die Esperantologie*. Hildesheim: Olms, 1993. Pierre Janton, *Language, Literature, and Community*. New York: State University of New York Press, 1993b.

⁷⁰ Ostwald, *Lebenslinien. Eine Selbstbiographie*, 148.

1900'lerin başında Alman Esperantistler genel bir konferans düzenleme cesaretini gösterirler. Dresden'de yapılacak toplantı için Ostwald'tan ana dersi vermesi istenir. Fakat orada başına gelen bir hadise bağnazlığın derecesini görerek oluşumun geleceğiyle ilgili kafasında daha net bir tablo belirmesine sebep olur: "Kendisi gibi Esperanto öğrenen ikinci kızımın birlikte Dresden'e vardığımda ve Esperanto topluluğuna göz attığımda, bu yolculuğa hangi gemi arkadaşlarımla birlikte çıktığımı görünce biraz şaşkırdım. Çünkü konuşmayı çatı harflerinden kaynaklanan engellere getirdiğimde ve bu sorunun zaman içinde hızla ve kısa sürede düzeldiğini anlattığımda, üzerime örtülmüş nezaket perdesinin arasından açıkça parlayan inatçı bir dirençle karşılaştım [...] Davanın ilk destekçilerinden biri olarak öncü bir rol oynayan yaşlı bir bayan, Esperantistlerin bu soruya karşı tutumunu bana göstermek için beni bitişik bir odaya aldı. Duvarın önünde tören yeşili kadife kumaşlı bir masa vardı (yeşil, Esperanto'nun armasıdır); ortada

İdeal dil konusundaki en büyük yanlış muhtemelen Esperanto dilidir. Bu konudaki ilk ciddi hamleler insanların yabancı dil öğrenme konusunda isteksiz olduğu, ancak ütopya ve merkezileşme duygusunun kaynağı olan Fransa'dan gelir. Fransa ve Almanya'da iyi şöhrete sahip bilim adamları, embriyo halindeki canavar Esperanto'yu, ardından da yeni ve geliştirilmiş bir versiyonunu körü körüne savunurlar. Brugmann ve Leskien, tüm birikimleriyle, Esperanto'yu yaşanabilir bir varlık olarak gösterme girişimlerine karşı çıkmak zorunda kalırlar. Brugmann yeni dünya dilini daha çok dil felsefesi açısından, Leskien ise daha çok fonetik açıdan eleştirir. Her iki araştırmacının sonuçları Esperanto ve Esperantistler için yıkıcıdır⁷¹. Mauthner⁷², ideal dilin bu bağlamda imkansızlığı için öncelikle *ideal dilin dayandırılması gereken mantıksal olarak düzenlenmiş bir dünya kataloğu* olmayışını gerekçe gösterir. Her yapay dil gerçek bir oyun dili, gerçek bir şiir dili olarak kültürel yapıyla örtüşmediği için *hiçbir dil* olmaya mahkumdur. Halkları hâlâ çok benzer zihinsel durumlara sahip olan kültürel dillerin gramerleri ve sözlükleri bile derin içsel farklılıklar gösterirken Esperanto işlevsel görünmemektedir.

Sonuç

İdeal dil nedir? Bu sorunun cevabı iki bölümde verilmeye çalışılırken öncelikle *gündelik kullarımdaki ideal dil* ile *felsefi manadaki ideal dil* birbirinden ayrılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar gündelik hayatın bir parçası olarak ve genelde ikinci dil formunda düşünülen yapay dil, felsefi olandan bağımsız olmasa da ve hatta Couturat'ın fikir babası Leibniz sayılsa da analizin netleşmesi için *sonucu* esas almak gerekmiştir. Her iki manada da sözcük temelli bir dil için ciddi teşebbüsler olsa da netice kaçınılmaz biçimde hezimet

ustanın kendi ithafıyla yeşil deri kaplı *Fundamento*'nun muhteşem bir kopyası vardı ve her iki yanında da yanan mumlarla dolu iki gümüş şamdan vardı. Her şey *Fundamento*'nun dokunulmazlığı kültüne adanmış bir sunaktı. Dini hareketlerin doğasında olan kör fanatizmle birleşen bu dinsel hürmet, Esperanto takipçileri arasında oldukça yaygındır. Dünya dilini en önemlisi de olsa bir iletişim aracı olarak gören benim için böyle bir tutum tamamen tiksindiriciydi ve hala da öyledir ve bunu dava açısından ancak felaket olarak tanımlayabilirim" (Ostwald, *Lebenslinien. Eine Selbstbiographie*, 153-154). Ostwald, Zamenhof ile kısa bir görüşme yapar. Paris'ten Varşova'ya dönerken Dresden'deki yolculuğuna birkaç saatliğine ara verecek kadar nezaket gösterir. Zamenhof bile yenilikçi Esperanto taraftarları (Ido hareketi) ile *Fundamento*'ya sıkı sıkıya bağlı gelenekçiler arasına girebilecek durumda değildir (Ostwald, *Lebenslinien. Eine Selbstbiographie*, 172).

⁷¹ Mauthner, *Wörterbuch der Philosophie*, 316.

⁷² Fritz Mauthner, *Die Sprache*. Frankfurt am Main: Rütten & Loening, 1906, 31.

olmuştur. Bilhassa Volapük ve Esperanto'nun kurucularının son zamanları bize bu konularda inkâr kabul etmez deliller verir. Sadece kültürel farklılıklar değil, aynı dili kullanan insanlar arasındaki görüş ayrılıkları bile *mutabakatı* imkânsız kılar.

Dil felsefesinin dil aracılığıyla ortaya çıkan sorunlara yönelmesi ve net çözüm arayışları- ki bu bilhassa dilbilimsel pragmatizm kapsamında gerçekleşir- dilin en büyük meselelerinden olan belirsizliği aşamaz. Kesinlik ideali hesap edilebilir yahut anlaşılır olsa da yaşayan dilin buna tepkisi çok nettir. Dilde belirsizlik kaçınılmazdır ve gündelik dilin bir parçasıdır. Neticede insan Platon'un idealarından uzak olsa da Peirce'ün yorum tasavvuru ile hakikate ulaşmaya daha yakındır; kutsal kitaplar ve diğer kanonik metinlerle başa çıkmak için yorumdan başka çaremiz yoktur.

186

Evrensel dil aynı zamanda *mantıksal ideal dil* olmalıdır. İdeal dil ile kastın mükemmel bir dil olması yani herkesin aynı şeyi idrak etmesini sağlayacak bir araçsallık edinmesi dildeki metaforik yapıyı dışarıda bıraktığı için (ki birçok kalburüstü filozofun metafora olan düşmanlığı tevekkeli değildir⁷³) hem felsefi hem de gündelik katman sanatsızlık gibi bir tehlikeyle de karşı karşıya kalır. Tüm dillerin farklı dillerin türevleri olması yani özünde aynı olması düşüncesi ile öncelenen bilişsellik evrenselci anlayışı destekleyerek yapay dillerin önünü açsa da Weltsprache'nin gerçekleşmemiş olması monadist yaklaşımı haklı çıkarmaktadır.

İdeal dilin pratik kullanımı başarısız olduğu için *halka hitap etmeyen bilimsel amaç* ideal dilin nihai istikameti olarak varlığını sürdürür. Bu bağlamda Joseph de Maimieux, Johann Martin Schleyer, Ludwik Lejzer Zamenhof gibi (Mauthner'in ifadesine göre) amatörler ile ilahi dili bulduğunu iddia eden Leibniz'i aynı kefeye koymamak gerekir. Bugün tüm bilgisayarların çalışma prensibi olan ikili sistem insan düşüncesinin alfabesidir, tüm akıl yürütmelerin yalnızca bir hesaplama olduğu fikrine dayanan 0 ve 1'lerden ibaret bu dünya Leibniz için Tanrı'ya ulaşmanın da yegâne yoludur. Sözcüklerin içinde yalan vardır, yanlış vardır. Fakat rakamlar hata yapmaz. Matematik yalan söylemez. Leibniz'in hayali düşüncelerin sözcüklerle değil de matematik ile ifadesidir.

Gündelik hayata yani beşerî iletişime uygun ideal bir dil imkansızken, felsefesi manada ideal dil net biçimde *matematik* olarak görülmektedir.

⁷³ M. Akif Duman, *Retorikten Belâgate Mecazdan Metafora*. Ankara: Nobel, 2019.

KAYNAKÇA

- Bachmaier, Anton. *Pasigraphisches Wörterbuch zum Gebrauche für die deutsche Sprache*. Volkhart, 1868.
- Bellos, David. *Is That a Fish in Your Ear? Translation and the Meaning of Everything*. London: Penguin, 2011.
- Bibliographischen Institut & F. A. Brockhaus, “Weltsprache”. *Meyers Großes Konversations-Lexikon*. C.20, s.526), 1909, 526.
- Bibliographischen Institut & F. A. Brockhaus. “Pasigraphie”. *Meyers Großes Konversations-Lexikon*. C.2, 1911, 360.
- Brugmann, Karl ve Leskien, August. *Zur Frage der Einführung einer künstlichen internationalen Hilfssprache*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1908.
- Brugmann, Karl ve Leskien, August. *Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1907.
- Burke, Kenneth. *A Rhetoric of Motives*, University of California Press, 1969.
- Carnap, Rudolf. *Bedeutung und Notwendigkeit*. Wien/New York: Springer, 1972.
- Carnap, Rudolf. *Logische Syntax der Sprache*. Wien/New York: Springer, 1968.
- Cook, John Webber. *Wittgenstein, Empiricism and Language*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Coseriu, Eugenio. “Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie.” *Übersetzungswissenschaft* içinde, editör Wolfram Wilss, Darmstadt, 1981, 27-47.
- Couturat, Louis ve Leau, Leopold. *Histoire de la langue universale*. Paris: Librairie Hachette, 1903.
- de Courtenay, Baudouin. *Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen*. Leipzig: Verlag von Veit & Company, 1908.
- Deutscher, Guy. *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*. London: Arrow, 2011.
- Dönnighaus, Sabine. *Die Vagheit der Sprache: Begriffsgeschichte und Funktionbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftssprache*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005.

- Duman, Mehmet Akif. *Aristoteles'in Dil Felsefesi*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2024.
- Duman, Mehmet Akif. *Retorikten Belâgate Mecazdan Metafora*. Ankara: Nobel, 2019.
- Duman, Mehmet. Akif. *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*. İstanbul: Litera, 2021.
- Eisler, Rudolf. *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. C. 2. Berlin, 1904.
- Frege, Gottlob. *Begriffsschrift*. Halle, 1879.
- Frege, Gottlob. *Funktion, Begriff, Bedeutung*. Göttingen: Vandenhoeck, 1969.
- Frege, Gottlob. *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie*. Hamburg: Felix Meiner, 1971.
- Georges, Karl Ernst. *Kleines deutsch-lateinisches Handwörterbuch*. Hannover/Leipzig: Hahn, 1910.
- Grice, Herbert Paul. "Logic and Conversation." *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts* içinde, editör Peter Cole ve Jerry L. Morgan, 41-58. New York: Academic Press, 1975.
- Heintzeler, Eugen. *Universala. Weltsprache auf grund der romanischen Sprachen und des Latein*. Stuttgart: J. Roth'sche Verlagshandlung, 1893.
- Herloßsohn, Carl. "Pasigrafi", *Damen Conversations Lexikon*, C 8, 1837, 115.
- Hymers, Michael. *Wittgenstein and the Practice of Philosophy*. Toronto: Broadview Press, 2010.
- Janton, Pierre. *Einführung in die Esperantologie*. Hildesheim: Olms, 1993.
- Janton, Pierre. *Language, Literature, and Community*. New York: State University of New York Press, 1993b.
- Kemmerling, Andreas. "Gilbert Ryle: Können und Wissen." *Grundprobleme der großen Philosophen: Moore, Goodman, Quine, Ryle, Strawson, Austin* içinde, 127-167. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.
- Kluck, Nora. *der Wert der Vagheit*, Berlin: de Gruyter, 2014.
- Kutschere, Franz von. *Sprachphilosophie*. München: Fink, 1975.
- Lamarque, Peter Vaudreuil. *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Oxford: Pergamon, 1997.

- Lefevre, Andre. *Translation, History, Culture: A sourcebook*. London: Routledge, 1992.
- Lepore, Ernie ve Smith, Barry C.. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Linderfelt, Klas August. *Volapük*. Casper, 1887.
- Lutomirski, Abraham D. *Pasistenographie oder Leitfaden zu einer kurzen Zeichenschrift, die für alle Lautsprachen geeignet und in einigen Stunden zu erlernen ist*. Rotterdam: A. Eeltjes, 1887.
- Mauthner, Fritz. *Die Sprache*. Frankfurt am Main: Rütten & Loening, 1906.
- Mauthner, Fritz. *Wörterbuch der Philosophie*. C.3. Leipzig: Georg Müller, 1923.
- Moore, George Edward. *Philosophical Papers*. London/England: Allen & Unwin, 1959.
- Neubert, Albrecht ve Shreve, Gregory M. *Translation as text (Translation Studies Series, 1)*. Kent, Ohio: Kent State University Press, 1992.
- Nietzsche, Friedrich. *Werke in drei Bänden*. C.3. München: Carl Hanser, 1954.
- Obermair, Karl. *Kurze Anleitung zur praktischen Verwendung der Pasigraphie*. Salzburg, 1955.
- Ostwald, Wilhelm. *Die Weltsprache*. Lyon: Lyon Public Library, 1904.
- Ostwald, Wilhelm. *Lebenslinien. Eine Selbstbiographie*. Berlin: Zenodot Verlagsgesellschaft, 1926/1927.
- Paic, Moses. *System einer Universalsprache sowohl durch die Schrift (Pasigraphie), als auch durch die Laute (Pasilogie)*. Wien, 1864.
- Pierer, Heinrich August. "Pasigrafi", *Pierer's Universal-Lexikon*, C.12, 1836, 723.
- Pitkin, Hanna Fenichel. *Wittgenstein and Justice*. California: California University Press, 1993.
- Post, Alfred A. *Comprehensive Volapük Grammar*. Post, 1890.
- Reck, Erich H. *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*, Oxford, New York, 2002.
- Russell, Bertrand. "The Philosophy of Logical Atomism." *The Monist* 28, 4 (1918): 495-527.

- Russell, Bertrand. "Vagueness." *Australasian Journal of Philosophy* 1- 2 (1923): 84-92.
- Russell, Bertrand. *An Inquiry into Meaning and Truth*. New York: Routledge, 1940.
- Russell, Gillian ve Fara, Delia Graff. *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. London: Routledge, 2012.
- Schaff, Adam. Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung, *Essays über die Philosophie der Sprache*, Hamburg: Europäische Verlagsanstalt, 1968.
- Schaff, Adam. "Die vollkommene Sprache" und die Grenzen der Exaktheit der Ausdrücke, *Essays über die Philosophie der Sprache*, yay. Schaff, Wien/Frankfurt/ Zürich, 1968b.
- Schleyer, Johann Martin. *Grosses Wörterbuch der Universälsprache Volapük*. Konstanz: Verlag d. Zentralbüros d. Weltsprache, 1888.
- Schleyer, Johann Martin. *Kleines Wörterbuch der Universälsprache Volapük*. Konstanz: Verlag d. Zentralbüros d. Weltsprache, 1887.
- Schulz-Buschhaus, Ulrich. "Übersetzung und Kanonbildung. Notizen zur deutschsprachigen Rezeption italienischer Literatur." *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch* 37 (1996): 363-379.
- Sinnreich, Johannes. *Zur Philosophie der idealen Sprache. Texte von Quine, Tarski, Martin, Hempel und Carnap*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1972.
- Sprague, Charles Ezra. *Hand-book of Volapük*. Office Company, 1888.
- Szabó, Zoltan Gendler ve Thomason, Richmond H. *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Tonkin, Humphrey. *Esperanto, Interlinguistics, and Planned Language*. Lanham: University Press of America, 1997.
- Vater, Johann Severin. *Pasigraphie und Antipasigraphie*. Weißenfels/Leipzig: Friedrich Severin und Comp, 1799.
- Vossenkuhl, Wilhelm. *Ludwig Wittgenstein*. München: C.H.Beck, 2003.

Wein, Hermann. *Philosophie als Erfahrungswissenschaft*. Haag: Marinus Nijhoff, 1965.

Wilkins, John. *An Essay towards a real Character and a philosophical Language*. London, 1668.

Wissen Media Verlag. "Weltsprache". *Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon*. C.2, 1911, 891.

Wittgenstein, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen*. *Ludwig Wittgenstein Werkausgabe*, C. 1., Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus* (Schriften Bd. 1). Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1960.

Wolski, Werner. *Schlechtbestimmtheit und Vagheit- Tendenzen und Perspektiven*. Tübingen: de Gruyter, 1980.

Yücel, Faruk. *Çevirinin Tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yayınları, 2016.

GÜNDELİK DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL PARADOKSU
IDEAL LANGUAGE PARADOX WITHIN THE SCOPE OF EVERYDAY LANGUAGE PHILOSOPHY
Mehmet Akif DUMAN